

ΝΕΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΤΥΩΝ: ΣΗΜΕΙΑ ΔΙΕΠΑΦΗΣ

11M249 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ: ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ, ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ, ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ
ΣΕΜΙΝΑΡΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΧΕΙΜΕΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2017-2018
ΘΟΔΩΡΗΣ ΣΟΛΛΑΤΟΣ
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2018

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	3
1. Υλικά σημεία διεπαφής.....	5
2. Άλλα σημεία διεπαφής.....	7
3. Εξουσία και αυτονομία.....	9
3.1 Η εξουσία του δικτύου.....	9
3.2 Η εξουσία της ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής.....	12
3.3 Η αυτονομία.....	14
4. Συμπεράσματα.....	15
Βιβλιογραφία.....	19

Εισαγωγή

Μια συμβατική παραίσθηση την οποία μοιράζονται κάθε μέρα δισεκατομμύρια χειριστές σε ολόκληρο τον κόσμο [...] Μια γραφική αναπαράσταση των πληροφοριών που προέρχονται από όλους τους κομπιούτερ της ανθρωπότητας. Αφάνταστη πολυπλοκότητα (Gibson, 1989).

Ο William Gibson περιγράφει έτσι αυτό που αποκαλεί «κυβερνοχώρο». Την εποχή που γράφτηκε το βιβλίο αυτό (1984), το Internet υπήρχε ως ένα δίκτυο που ήταν προσβάσιμο μόνο από λίγους εκλεκτούς σε κυβερνητικούς οργανισμούς και ακαδημαϊκά ιδρύματα¹. Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται σήμερα για να περιγράψει κάτι πολύ ευρύτερο και πλέον αρκετά αόριστο, αναφερόμενο πάντα όμως στο Internet και στις επικοινωνίες.

Ο Manuel Castells εισάγει την έννοια της Παγκόσμιας Κοινωνίας των Δικτύων (στο εξής ΠΚΤΔ), μια κοινωνία η δομή της οποίας οργανώνεται γύρω από παγκόσμια δίκτυα που λειτουργούν με βάση μικροηλεκτρονικές τεχνολογίες ψηφιακής επικοινωνίας και επεξεργασίας δεδομένων. Θεωρεί ότι ζούμε πλέον σε έναν υβριδικό κόσμο, έναν κόσμο-δίκτυο που ενσωματώνει τόσο τα παγκόσμια δίκτυα επικοινωνίας όσο και τα κοινωνικά δίκτυα (Castells 2013).

Οι δύο αυτοί όροι συναντώνται μεν εννοιολογικά, απέχουν δε αρκετά καθώς ο πρώτος δεν είναι παρά μια λογοτεχνική μεταφορά. Υπάρχει όμως ένα κοινό: προϋποθέτουν και οι δύο ένα σημείο διεπαφής με τον άνθρωπο. Ένα σημείο διεπαφής το οποίο, αν για τον Gibson είναι απλώς η λογοτεχνική και αόριστη περιγραφή ενός φανταστικού μηχανήματος και μιας φανταστικής εμπειρίας, για τον σημερινό άνθρωπο είναι πολύ πραγματικό και έχει πολλές μορφές: φυσικές (ένας υπολογιστής, ένα κινητό τηλέφωνο, ένα tablet) αλλά και άυλες ή, ελλείψει καταλληλότερου όρου, «εικονικές» (ένα λειτουργικό σύστημα, ένας browser, μια εφαρμογή κοινωνικής δικτύωσης).

Το ερώτημα που τίθεται είναι πόσο σημαντικά είναι αυτά τα σημεία διεπαφής. Η πρακτική τους σημασία είναι προφανής. Η πλευρά που μας ενδιαφέρει εδώ είναι ο ρόλος τους ως μέσα άσκησης εξουσίας και οι νέες μορφές άσκησης εξουσίας που αντιπροσωπεύουν, οι νέοι πόλοι εξουσίας που αναδύονται γύρω από αυτά αλλά και το νέο πεδίο σύγκρουσης που διαμορφώνεται.

¹ <https://www.zakon.org/robert/internet/timeline/> (ανακτήθηκε Δεκέμβριο 2017).

Σε μια ΠΚτΔ, τα σημεία διεπαφής είναι σημεία εισόδου στο δίκτυο, είναι συνεπώς και σημεία όπου ασκείται τόσο εξουσία δικτύωσης όσο και εξουσία του δικτύου, όπως ορίζονται από τον Castells (Castells 2013: 42-43). Από μια μαρξιστική οπτική, τα μέσα αντιμετωπίζονται κυρίως ως μέσα παραγωγής (Fischer 2016), η ιδιοκτησία των οποίων αντιστοιχεί σε οικονομική εξουσία η οποία μεταφράζεται σε πολιτική εξουσία (Nash 2010). Μέσα παραγωγής τα οποία επιτρέπουν στον καπιταλισμό να εμπορευματοποιεί τον ελεύθερο χρόνο εξάγοντας από αυτόν υπεραξία (Ekman 2016) ή, από μία άλλη οπτική, επιτρέπουν στους χρήστες τους να μετατραπούν σε συμπαραγωγούς καινοτομίας, θολώνοντας τη διάκριση μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου (Boutang 2011:53).

Ο Giddens επισημαίνει τον ρόλο των εξειδικευμένων συστημάτων ως «μηχανισμών αποσύνδεσης» και τη σημασία της εμπιστοσύνης που κάθε μέλος των σύγχρονων κοινωνιών εναποθέτει στη συμπυκνωμένη εμπειρογνομosύνη που αντιπροσωπεύουν αυτά τα συστήματα (Giddens 2001). Τα σημεία διεπαφής είναι τέτοια εξειδικευμένα συστήματα, σχεδιασμένα όμως και κατασκευασμένα ως καταναλωτικά αντικείμενα, η αγορά και χρήση των οποίων προωθείται όχι ως ικανοποίηση μιας πρακτικής ανάγκης αλλά ως κάτι παραπάνω, είτε αυτό είναι διασκέδαση είτε κάποιες φορές μέτρο κοινωνικής επιτυχίας. Η μεταμόρφωση της κατανάλωσης από απλή ικανοποίηση αναγκών σε μορφή μαζικής διασκέδασης (Sklaier 2016) είναι μια ακόμα πλευρά από την οποία μπορούμε να εξετάσουμε αυτές τις νέες μορφές εξουσίας.

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι μια χαρτογράφηση των αλλαγών που η διείσδυση της ψηφιακής τεχνολογίας στην καθημερινή ζωή επιφέρει στους τρόπους που διαμορφώνονται οι σχέσεις εξουσίας. Δεν θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε σε ερωτήματα που έχουν να κάνουν με το αν και ποιος επωφελείται από αυτές τις αλλαγές, κατά πόσο η ψηφιακή τεχνολογία λειτουργεί ενισχυτικά προς τις υπάρχουσες δομές εξουσίας ή αντίθετα μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο χειραφέτησης. Η απάντηση σε αυτά τα ζητήματα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από την ιδεολογική και φιλοσοφική οπτική με την οποία θα προσπαθήσει κάποιος να τα αναλύσει και να τα εξηγήσει. Καθώς όμως ο χώρος αυτού του κειμένου δεν μας επιτρέπει να επεκταθούμε τόσο πολύ, θα περιοριστούμε στην ανάδειξη της σημασίας των σημείων διεπαφής μέσα από τρεις διαφορετικές θεωρητικές πλευρές.

1. Υλικά σημεία διεπαφής.

Το πρωί της 19^{ης} Σεπτεμβρίου 2014, μια ουρά περίπου χιλίων ατόμων είχε σχηματιστεί έξω από το κατάστημα της εταιρείας Apple, στο Coven Garden στο Λονδίνο². Ο λόγος για αυτό ήταν η κυκλοφορία των νέων έξυπνων κινητών τηλεφώνων iPhone 6 και iPhone 6S. Ο συγκεκριμένος τύπος τηλεφώνων έχει δημιουργήσει ένα κοινό τόσο φανατικό που μπορεί να συγκριθεί με τους πιστούς μιας θρησκείας. Ο πρώτος πελάτης στην ουρά, δήλωσε βγαίνοντας από το κατάστημα ότι ένοιωθε «...ένα υπέροχο συναίσθημα επιτυχίας και νίκης».

Ο Sklair (2016:509) θεωρεί τον τομέα της λιανικής πώλησης και ιδιαίτερα τα πανταχού παρόντα (όπως και τα καταστήματα της Apple) πολυκαταστήματα ως μέρος των μαζικών μέσων ενημέρωσης. Μέσα στην αδυσώπητη αύξηση της διασύνδεσης των μέσων μαζικής ενημέρωσης με τον καταναλωτισμό, ο Sklair βλέπει την προσπάθεια επιβολής στον κόσμο της ηγεμονίας αυτού που ονομάζει «διεθνική καπιταλιστική τάξη». Θεωρεί την αγορά προϊόντων (το shopping) ως το πιο επιτυχημένο κοινωνικό κίνημα, τις διάφορες μορφές διαφήμισης ως το πιο επιτυχημένο μήνυμα και τον καταναλωτισμό ως την πιο επιτυχημένη ιδεολογία όλων των εποχών.

Η συγκεκριμένη κατηγορία προϊόντων, αυτή των κινητών τηλεφώνων, κρατάει μια ιδιαίτερη θέση ανάμεσα στα σημεία διεπαφής που εξετάζουμε. Με ένα ποσοστό διείσδυσης στον παγκόσμιο γενικό πληθυσμό της τάξης του 65% το 2016 το οποίο προβλέπεται να φτάσει το 73% το 2020³ (GSMA 2017), το κινητό τηλέφωνο έχει γίνει ένα απαραίτητο αντικείμενο καθημερινής χρήσης για την πλειονότητα του παγκόσμιου πληθυσμού. Το ενδιαφέρον είναι ότι η βασική του πλέον χρήση δεν είναι μόνο αυτή που δηλώνεται από το όνομά του (τηλέφωνο), όσο η σύνδεση στο Internet μέσω των δικτύων κινητής τηλεφωνίας. Αποτελώντας σημείο διεπαφής για περισσότερα από ένα παγκόσμια ψηφιακά δίκτυα (Internet, τηλεφωνία), όντας παρόν σε κάθε στιγμή της καθημερινής ζωής των δύο τρίτων του ανθρωπίνου πληθυσμού και αποτελώντας ταυτόχρονα ως προϊόν μια από τις ναυαρχίδες του καταναλωτισμού, το κινητό τηλέφωνο, κυρίως στην εκδοχή του έξυπνου κινητού τηλεφώνου, είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα των νέων μορφών εξουσίας στο υλικό επίπεδο.

Η πρόσβαση στα ψηφιακά δίκτυα δεν επιτυγχάνεται βέβαια μόνο από τα κινητά τηλέφωνα. Η φορητή πρόσβαση περιλαμβάνει ακόμα τα tablets και τους φορητούς υπολογι-

2 <http://www.telegraph.co.uk/technology/apple/iphone/11106696/Fans-queue-outside-Apples-London-stores-for-new-iPhone-6.html> (ανακτήθηκε Ιανουάριο 2018).

3 Τα ποσοστά αφορούν μοναδικούς συνδρομητές. Τα ποσοστά που αφορούν αριθμό κινητών τηλεφώνων είναι 100% και 112% αντίστοιχα.

στές. Η διάκριση μεταξύ τους γίνεται με τον καιρό όλο και δυσκολότερη, καθώς οι προδιαγραφές, αλλά ακόμα και η εμφάνιση και το μέγεθος κινητών, tablets και φορητών υπολογιστών τείνουν να συγκλίνουν. Η συνδεσιμότητα στα δίκτυα κινητής τηλεφωνίας δεν αποτελεί πλέον αποκλειστικό προνόμιο των κινητών τηλεφώνων, καθώς πολλά tablets και φορητοί υπολογιστές υποστηρίζουν τη σύνδεση αυτή. Το μέγεθος των κινητών με μεγάλη οθόνη είναι συγκρίσιμο με το μέγεθος tablets με μικρή οθόνη και πολλοί φορητοί υπολογιστές έχουν οθόνη αφής, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα στον χρήστη να τα χρησιμοποιήσει ως tablets. Από καθαρά τεχνική άποψη, κινητά και tablets δεν είναι τίποτε παραπάνω από φορητοί υπολογιστές. Μπορούμε έτσι να μιλάμε πλέον γενικά για ένα συνεχές φορητών συσκευών πρόσβασης στο Internet, με τα κινητά στο ένα άκρο και τους φορητούς υπολογιστές στο άλλο, ανάλογα με το μέγεθος. Η θέση των tablets και των φορητών υπολογιστών ως αντικείμενα καταναλωτικής λατρείας ίσως δεν είναι τόσο υψηλή όσο των κινητών τηλεφώνων, καθώς η χρήση τους δεν είναι τόσο διαδεδομένη συγκρινόμενη με αυτή των έξυπνων κινητών. Αυτό όμως δεν αποκλείει τη χρήση των πιο ακριβών και εντυπωσιακών από αυτά ως status symbols.

Πέρα από τα φορητά σημεία διεπαφής, διαδεδομένη παραμένει και η χρήση σταθερών συσκευών, ανεξάρτητα από τη χρήση ενσύρματης ή ασύρματης σύνδεσης. Κάποια από αυτά μπορεί να είναι τυπικά φορητά, αλλά το μέγεθος και το βάρος τους να τα μετατρέπει πρακτικά σε σταθερά, όπως κάποια ογκώδη και βαριά μοντέλα φορητών υπολογιστών. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται επίσης οι επιτραπέζιοι υπολογιστές (desktops), καθώς και διάφοροι τύποι «έξυπνων» συσκευών όπως τηλεοράσεις, η λειτουργικότητα των οποίων επαυξάνεται από τη σύνδεση με το Internet.

Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει σε μια από τις νεότερες κατηγορίες συσκευών, αυτή των λεγόμενων «έξυπνων ηχείων». Με δυνατότητες που περιλαμβάνουν έλεγχο οικιακών συσκευών, παραγγελίες προϊόντων από το Internet, αναζητήσεις πληροφορίας στο Internet και λειτουργίες «προσωπικού βοηθού», όλες προσβάσιμες μέσω φωνητικών εντολών, η λειτουργία αναπαραγωγής μουσικής είναι μάλλον δευτερεύουσα σε αυτήν την περίπτωση. Η βασική τους λειτουργία είναι μια φωνητική διεπαφή με το Internet, μια λειτουργία όμως η οποία θέτει σοβαρά ζητήματα ιδιωτικότητας καθώς αντιστοιχεί ουσιαστικά με την αποδοχή από τον χρήστη της ύπαρξης στο περιβάλλον του ενός μικροφώνου σε μόνιμη λειτουργία και σε μόνιμη σύνδεση με το Internet. Αυτό, σε συνδυασμό με την αποστολή κάθε φωνητικής εντο-

λής σε κεντρικούς υπολογιστές στο Internet ώστε να πραγματοποιηθεί η αναγνώρισή της⁴, προϋποθέτει μια άνευ όρων εμπιστοσύνη του χρήστη προς τον κατασκευαστή της συσκευής.

2. Άλλα σημεία διεπαφής.

Τα αντικείμενα που περιγράψαμε παραπάνω έχουν κάτι κοινό: το λογισμικό τους. Κάθε τέτοια συσκευή για να λειτουργήσει πρέπει να περιλαμβάνει ένα ελάχιστο σύνολο λογισμικού, το λειτουργικό σύστημα. Είτε πρόκειται για έναν κανονικού μεγέθους επιτραπέζιο υπολογιστή, για ένα κινητό τηλέφωνο ή για μια έξυπνη τηλεόραση, η συσκευή απαιτεί την παρουσία του λειτουργικού συστήματος ώστε να λειτουργήσει. Στις περισσότερες περιπτώσεις αυτό είναι προεγκατεστημένο από τον κατασκευαστή και σε πολλές περιπτώσεις, όχι μόνο δεν είναι δυνατή η αντικατάστασή του από τον χρήστη, αλλά βρίσκεται και υπό τον πλήρη έλεγχο της κατασκευάστριας εταιρείας μέσω της διαδικασίας των αυτόματων αναβαθμίσεων. Οι λόγοι γι αυτό είναι ποικίλοι: ο χρήστης παίρνει στα χέρια του μια συσκευή η οποία είναι έτοιμη να λειτουργήσει, δε χρειάζεται να ασχολείται με θέματα που μπορεί να του φανούν πολύ «τεχνικά» και δύσκολα, ούτε μπορεί να προκαλέσει από λάθος πρόβλημα στο λογισμικό, κάτι που θα είχε κόστος για την κατασκευάστρια εταιρεία. Οι (εθνικοί ή υπερεθνικοί) κανονισμοί που αφορούν θέματα ασφάλειας και υγείας⁵ είναι ακόμα μια πηγή περιορισμών, καθώς απαιτούν για παράδειγμα από τις εταιρείες να θέτουν συγκεκριμένα όρια στην ισχύ εκπομπής των ασύρματων συσκευών, κάτι που συνήθως ελέγχεται μέσω του λογισμικού. Το φαινόμενο της απουσίας ελέγχου του λειτουργικού συστήματος από τον χρήστη είναι πολύ συνηθισμένο στα κινητά τηλέφωνα, καθώς η ευχρηστία αποτελεί σημαντικό παράγοντα στον εμπορικό ανταγωνισμό, κάτι που συνδυάζεται με τις ιδιαίτερες απαιτήσεις συμμόρφωσης με τους κανονισμούς ισχύος εκπομπής που υπάρχουν στα κινητά τηλέφωνα.

Σε άλλες περιπτώσεις, ο ανοιχτός σχεδιασμός και οι κοινές προδιαγραφές που χαρακτηρίζουν για παράδειγμα τον χώρο των επιτραπέζιων υπολογιστών, επιτρέπουν την εγκατάσταση διαφόρων λειτουργικών συστημάτων, εμπορικών και μη εμπορικών. Στην περίπτωση φορητών ή επιτραπέζιων υπολογιστών, είναι δυνατή η αγορά ενός υπολογιστή ακόμα

4 Η αναγνώριση φωνής για να είναι ακριβής απαιτεί σημαντική υπολογιστική ισχύ η οποία δεν μπορεί εύκολα και με λογικό κόστος να είναι παρούσα σε μια τέτοια συσκευή. Η πραγματοποίησή της από κεντρικούς υπολογιστές εφαρμόζει ουσιαστικά αυτό που οι οικονομολόγοι ονομάζουν «οικονομία κλίμακας».

5 Ένα δείγμα της σχετικής νομοθεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014L0053> (ανακτήθηκε Ιανουάριο 2018).

και χωρίς προεγκατεστημένο λειτουργικό σύστημα. Σε κάθε περίπτωση όμως, το λειτουργικό σύστημα είναι το πρώτο επίπεδο διεπαφής του χρήστη με τον ηλεκτρονικό υπολογιστή και διαμέσου αυτού με το Internet. Μέρος του λειτουργικού συστήματος είναι και το περιβάλλον εργασίας, το λογισμικό δηλαδή το οποίο φροντίζει για τον σχεδιασμό στην οθόνη των άυλων «εργαλείων» που χρησιμοποιεί ο χρήστης για να αλληλεπιδράσει με τον υπολογιστή. Το περιβάλλον αυτό δεν υπήρχε καν στους πρώτους υπολογιστές (όπου η αλληλεπίδραση γινόταν με μέσα όπως οι διάτρητες κάρτες), στη συνέχεια περιοριζόταν σε ένα περιβάλλον κειμένου και αργότερα (1972) εμφανίστηκε το πρώτο γραφικό περιβάλλον εργασίας⁶ όπως το γνωρίζουμε σήμερα, με την χρήση της μεταφορικής «επιφάνειας εργασίας». Τέλος, η ανάγκη για αφαίρεση του πληκτρολογίου και του ποντικιού στις φορητές συσκευές και κυρίως στα κινητά τηλέφωνα, οδήγησε στην χρήση της οθόνης αφής και του ιδιαίτερου περιβάλλοντος των φορητών συσκευών, το οποίο αποτελεί μετεξέλιξη του προηγούμενου.

Πέρα από τα λειτουργικά συστήματα, άλλες κατηγορίες λογισμικού εμπίπτουν στην κατηγορία του σημείου διεπαφής, περισσότερο ή λιγότερο άμεσα. Πρώτο παράδειγμα η κατηγορία λογισμικού που ονομάζεται browser (φυλλομετρητής⁷). Με τη δημιουργία του World Wide Web (WWW) από τον Tim Berners-Lee το 1990⁸ ξεκίνησε η ανοδική πορεία της χρήσης του Internet, καθιστώντας παράλληλα τα προγράμματα που προσφέρουν πρόσβαση στο WWW ως ένα απαραίτητο λογισμικό για κάθε υπολογιστή συνδεδεμένο στο Internet. Πολλά λειτουργικά συστήματα περιλαμβάνουν πλέον τουλάχιστον έναν browser και ο «πόλεμος των browsers», ο ανταγωνισμός δηλαδή για το μερίδιο αγοράς που κατέχει ο κάθε browser παραμένει σε εξέλιξη, με τα αντίπαλα μέρη να περιλαμβάνουν μεγάλες διεθνικές εταιρείες όπως η Microsoft, η Apple, η Google αλλά και ένα μη κερδοσκοπικό ίδρυμα, το Mozilla Foundation.

Ο έλεγχος του browser (όπως και του λειτουργικού συστήματος) δίνει τη δυνατότητα σε αυτόν που τον ασκεί να κατευθύνει τον χρήστη προς συγκεκριμένες πηγές περιεχομένου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η εξ' ορισμού μηχανή αναζήτησης. Καθώς το μέγεθος του Internet είναι πλέον πολύ μεγάλο, η εύρεση οποιασδήποτε πληροφορίας καθιστά αναγκαία τη χρήση μιας μηχανής αναζήτησης. Υπάρχει μια ποικιλία μηχανών αναζήτησης, κάθε browser όμως έχει τη δυνατότητα να κάνει αναζήτηση χρησιμοποιώντας μια από αυτές χω-

6 Ήταν ο υπολογιστής Xerox Alto: <http://history-computer.com/ModernComputer/Personal/Alto.html> (ανακτήθηκε Ιανουάριο 2018).

7 Θα χρησιμοποιήσουμε τον αγγλικό όρο στη συνέχεια του κειμένου ως πιο δόκιμο.

8 <https://www.zakon.org/robert/internet/timeline/> (ανακτήθηκε Δεκέμβριο 2017).

ρίς ο χρήστης να συνδεθεί απευθείας στον ιστότοπο της μηχανής αυτής. Οι μηχανές αναζήτησης είναι και αυτές λογισμικό, πάνω στο οποίο μάλιστα ο χρήστης δεν έχει κανέναν έλεγχο. Οι αλγόριθμοι οι οποίοι αποφασίζουν τα αποτελέσματα της αναζήτησης και τη σειρά με την οποία αυτά θα παρουσιαστούν στον χρήστη βρίσκονται στον έλεγχο της κατασκευάστριας εταιρείας και διαμορφώνονται υπό το βάρος μιας ποικιλίας πιέσεων, εμπορικών (καθώς διαφημίσεις σχετικές με τους όρους αναζήτησης παρουσιάζονται παράλληλα με τα αποτελέσματα), νομικών, όπως το «δικαίωμα στη λήθη»⁹ και η νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας, αλλά και πολιτικών, όπως στην περίπτωση της Κίνας¹⁰.

Γνωστή τέλος είναι η σημασία μιας άλλης κατηγορίας λογισμικού, αυτής των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (στο εξής ΜΚΔ). Σε αυτά περιλαμβάνονται εφαρμογές όπως το Facebook, το Twitter, αλλά και εφαρμογές που εξελίχθηκαν σε τρόπο κοινωνικής δικτύωσης χωρίς να έχουν σχεδιαστεί από την αρχή με αυτόν τον σκοπό, όπως το YouTube. Αυτές οι εφαρμογές χρησιμοποιούνται σε μεγάλο βαθμό για πρόσβαση σε ειδήσεις. Σε συνδυασμό με την πρόσβαση σε ειδήσεις μέσω κάποιας μηχανής αναζήτησης και την κατηγορία εφαρμογών που ονομάζονται aggregators¹¹, το 54% των χρηστών του Internet (και το 64% των χρηστών ηλικίας κάτω των 35 ετών) προτιμούν να βλέπουν ειδήσεις που έχουν επιλεγεί όχι από κάποιον συντάκτη, αλλά από έναν αλγόριθμο (Newman, Fletcher, Kalogeropoulos, Levy, Nielsen 2017). Ας αναφέρουμε εδώ και μια ακόμη κατηγορία λογισμικού, αυτή των ιστότοπων δωρεάν ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, οι οποίοι πέρα από τα προβλήματα ιδιωτικότητας που θέτουν, είναι σημαντικές πηγές δεδομένων για τους ιδιοκτήτες τους.

3. Εξουσία και αυτονομία.

3.1 Η εξουσία του δικτύου.

Ο Castells (2013:10-11) ορίζει την εξουσία ως εξής:

Η εξουσία είναι η σχεσιακή ικανότητα που επιτρέπει σε έναν κοινωνικό δρώντα να επηρεάζει ασύμμετρα τις αποφάσεις άλλων κοινωνικών δρώντων με

⁹ http://ec.europa.eu/justice/data-protection/files/factsheets/factsheet_data_protection_en.pdf (ανακτήθηκε Ιανουάριο 2018).

¹⁰ Πέρα από τον αποκλεισμό συγκεκριμένων ιστότοπων, στην περίπτωση της Κίνας εφαρμόζεται συστηματικό φιλτράρισμα των αποτελεσμάτων αναζήτησης. Εκτός από τις κινέζικες μηχανές αναζήτησης, και οι δυτικές εταιρείες όπως η Google και η Microsoft δραστηριοποιούνται στη χώρα με ειδικές εκδόσεις προσαρμοσμένες στους περιορισμούς της κινεζικής νομοθεσίας: <https://www.technologyreview.com/s/410400/search-engines-chinese-self-censorship/> (ανακτήθηκε Ιανουάριο 2018).

¹¹ Ειδησεογραφικά sites ή εφαρμογές τα οποία συγκεντρώνουν ειδήσεις από άλλες πηγές.

*τρόπους σύμφωνους με τη βούληση, τα συμφέροντα και τις αξίες του κατέχοντος την εξουσία δρώντα*¹².

Διευκρινίζει επιπλέον ότι ο όρος «κοινωνικός δρων» μπορεί να περιλαμβάνει μια πληθώρα υποκειμένων, όπως άτομα, οργανισμούς ή δίκτυα, τελικά όμως όλα αυτά εκφράζουν ανθρώπινη δράση, ανεξάρτητα από το πώς αυτή έχει οργανωθεί. Τονίζει ότι η εξουσία είναι σχεσιακή, υπό την έννοια ότι δεν είναι μια ιδιότητα αλλά μια σχέση, καθώς δεν μπορεί να ιδωθεί ανεξάρτητα από τη σχέση των δύο υποκειμένων, του εξουσιαστή και του εξουσιαζόμενου, σε ένα δεδομένο πλαίσιο. Σημειώνει επίσης ότι είναι μια ασύμμετρη σχέση, καθώς δεν μπορεί ποτέ να υπάρξει απόλυτη εξουσία, δηλαδή μηδενική επίδραση του εξουσιαζόμενου προς τον εξουσιάζοντα. Η σχέση εξουσίας βασίζεται στην ύπαρξη ενός βαθμού αποδοχής και συμμόρφωσης από την πλευρά του εξουσιαζόμενου και με τη μείωση αυτών των χαρακτηριστικών πέρα από ένα σημείο, η σχέση εξουσίας αλλάζει με την εμφάνιση αντίστασης και απόρριψης και μπορεί να οδηγήσει σε θεσμική ή δομική αλλαγή.

Η εξουσία στο αναλυτικό μοντέλο που προτείνει ο Castells, αυτό της ΠΚτΔ, εντοπίζεται με τέσσερις μορφές (Castells 2013:42-47):

- *Η εξουσία δικτύωσης*, η εξουσία δηλαδή που ασκούν οι κοινωνικοί δρώντες που είναι κόμβοι του δικτύου στους κοινωνικούς δρώντες που βρίσκονται έξω από αυτό. Πρόκειται δηλαδή για μια εξουσία αποκλεισμού.
- *Η εξουσία του δικτύου*, η εξουσία δηλαδή που ασκεί το δίκτυο πάνω στα μέλη του με τη μορφή των κανονισμών τους οποίους κάθε κόμβος του δικτύου πρέπει να ακολουθεί.
- *Η δικτυωμένη εξουσία*. Ο Castells καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, δεδομένης της πολυπλοκότητας των δικτύων που δομούν την ΠΚτΔ, δεν έχει νόημα να μιλάμε για μια και μοναδική Εξουσία, ή για εξουσία με την παραδοσιακή έννοια. Τα δίκτυα δομούνται από σχέσεις εξουσίας και κάθε κόμβος τους κατέχει κάποια εξουσία και συμμετέχει σε αυτές τις σχέσεις, ως εξουσιαστής και ως εξουσιαζόμενος.
- *Η εξουσία της δημιουργίας των δικτύων*. Αυτή είναι η πιο σημαντική εξουσία στη θεωρία του Castells, καθώς σε έναν δικτυωμένο κόσμο, η δυνατότητα επιβολής ελέγχου πάνω σε άλλους εξαρτάται από δύο μηχανισμούς: τη δυνατότητα δημιουργίας δικτύων και προγραμματισμού τους με τους απαιτούμενους στόχους και δεύτερον τη δυνατότητα διασύνδεσης δικτύων με κοινούς στόχους μεταξύ τους και τον συνδυασμό των

12 Μετάφραση του γράφοντος.

πόρων τους και την αντιμετώπιση του ανταγωνισμού μέσα από στρατηγικές συνεργασίες.

Τα σημεία διεπαφής μπορούν να τοποθετηθούν στο παραπάνω μοντέλο τουλάχιστον με δύο τρόπους. Η λειτουργία ενός δικτύου απαιτεί όπως λέει ο Castells κανονισμούς, οι οποίοι επιβάλλονται στους κόμβους του από το δίκτυο. Στο τεχνικό επίπεδο των πληροφοριακών συστημάτων και δικτύων, οι κανονισμοί αυτοί εμφανίζονται με τη μορφή τεχνικών προδιαγραφών και πρωτοκόλλων τα οποία είναι αναγκαία για την ίδια τη λειτουργία τους. Ειδικά στο άυλο κομμάτι των ψηφιακών δικτύων, αυτό του λογισμικού, οι προδιαγραφές και τα πρωτόκολλα επικοινωνίας είναι δομικό στοιχείο των δικτύων, καθώς ένας υπολογιστής που δεν μπορεί να επικοινωνήσει με άλλους υπολογιστές απλώς δεν μπορεί να συμμετέχει σε οποιοδήποτε δίκτυο. Στην περίπτωση του Internet, οι κανόνες αυτοί εξελίχθηκαν σταδιακά μέσα από τη συνεργασία ομάδων και ατόμων, συνήθως από μια αρχική σύλληψη μιας ομάδας ή ενός μόνο ανθρώπου, όπως στην περίπτωση του πρωτοκόλλου HTTP¹³. Καθώς όμως το Internet περνάει στη φάση της εμπορευματοποίησης και διαμορφώνεται η ΠΚτΔ, η εξουσία αυτή, της διαμόρφωσης δηλαδή των κανόνων λειτουργίας του, γίνεται αντικείμενο σκληρών μαχών, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της πρότασης για υποστήριξη δυνατοτήτων DRM¹⁴ από το πρωτόκολλο HTTP¹⁵.

Από μian άλλη οπτική, κανόνες επιβάλλονται και στους μη ψηφιακούς κόμβους του δικτύου, τους ανθρώπους. Το πιο απλό παράδειγμα είναι η διάταξη των πλήκτρων σε ένα πληκτρολόγιο. Παρόλη την ύπαρξη εναλλακτικών διατάξεων, σπάνια θα συναντήσει κανείς ένα πληκτρολόγιο το οποίο να μην ακολουθεί τη διάταξη QWERTY, η οποία δημιουργήθηκε λόγω των μηχανικών περιορισμών των γραφομηχανών, περιορισμοί οι οποίοι δεν έχουν πλέον σημασία στα πληκτρολόγια των υπολογιστών. Η δυνατότητα που δίνει μια κοινή σε όλα τα πληκτρολόγια διάταξη να μπορεί ο οποιοσδήποτε χρήστης να χρησιμοποιήσει οποιοδήποτε πληκτρολόγιο σε συνδυασμό με τη δυσκολία εκμάθησης μιας νέας διάταξης από όλους τους χρήστες, κάνει την όποια σκέψη αλλαγής της διάταξης να φαντάζει ανόητη. Κάθε χρήστης πληκτρολογίου λοιπόν βρίσκεται σε μια σχέση εξουσίας με μια συνηθισμένη συσκευή, με τόσο μεγάλο όμως βαθμό αποδοχής και συμμόρφωσης που τελικά και λαμβάνο-

¹³ HyperText Transfer Protocol.

¹⁴ Digital Rights Management.

¹⁵ <https://www.theguardian.com/technology/2013/jun/06/html5-drm-w3c-open-web>, ανακτήθηκε Ιανουάριο 2018.

ντας υπόψη τα πλεονεκτήματα αυτής της επιλογής, η σχέση εξουσίας μεταμορφώνεται σε λειτουργία χειραφέτησης.

Σε ένα λιγότερο υλικό επίπεδο, η χρήση ενός λογισμικού, είτε πρόκειται για ένα λειτουργικό σύστημα είτε για ένα ΜΚΔ, οδηγεί στην υιοθέτηση εκ μέρους του χρήστη συγκεκριμένων συμπεριφορών που έχουν να κάνουν με αυτό καθεαυτό το λογισμικό, αλλά και με τους άλλους ανθρώπινους κόμβους του δικτύου. Ένα πρόγραμμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου μπορεί, μέσω των ευκολιών που παρέχει ή των προβλημάτων που δημιουργεί, να διαμορφώσει τη μορφή των e-mails που στέλνει ένας χρήστης. Η ανάγκη για πληκτρολόγηση όσο το δυνατόν λιγότερων χαρακτήρων στις φορητές συσκευές με οθόνη αφής, λόγω της δυσκολίας που προκαλεί η έλλειψη πληκτρολογίου, οδήγησε στη δημιουργία μιας μορφής στενογραφίας, όπου για παράδειγμα η λέξη «δηλαδή» μετατρέπεται σε «δλδ», με κάποιες μάλιστα από αυτές τις συντομογραφίες, ιδίως στην αγγλική γλώσσα, να επιστρέφουν στον προφορικό λόγο. Φτάνουμε έτσι και στον δεύτερο τρόπο με τον οποίον τα σημεία διεπαφής τοποθετούνται στο μοντέλο του Castells, τη δικτυωμένη εξουσία, όπου εκδηλώνεται το αδύναμο μέρος της ασύμμετρης σχέσης εξουσίας. Ο ανθρώπινος κόμβος-χρήστης επιδρά μέσω της ίδιας της χρήσης στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών του λογισμικού, τα οποία με τη σειρά τους μεταφέρουν αυτές τις αλλαγές σε άλλους κόμβους-χρήστες.

Πιο σημαντικό όμως είναι το γεγονός ότι τα σημεία διεπαφής επιτρέπουν στους κόμβους-χρήστες να παρακάμψουν την εξουσία αυτών που ο Castells αποκαλεί «κλειδοκράτορες» των μέσων μαζικής ενημέρωσης (Castells 2013:418-419), κάτι που σε ένα παραδοσιακό δίκτυο ΜΜΕ (αποτελούμενο από εφημερίδες και ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς) δεν θα ήταν εφικτό, καθώς θα έρχονταν αντιμέτωποι με την εξουσία των «κλειδοκρατόρων» αρχισυντακτών και διευθυντών προγράμματος. Αυτή ακριβώς η δυνατότητα παρακάμψης των «κλειδοκρατόρων» μπορεί να περιοριστεί στα σημεία διεπαφής, με τη μορφή περιορισμών και αποκλεισμών στα ΜΚΔ, με τους κατάλληλους αλγόριθμους σε μια μηχανή αναζήτησης ή ακόμα και με λογισμικό παρακολούθησης σε ένα λειτουργικό σύστημα. Με αυτήν την έννοια, κάθε υλικό ή άυλο σημείο διεπαφής αποτελεί ένα εν δυνάμει μέσο άσκησης εξουσίας.

3.2 Η εξουσία της ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής.

Ο Fuchs (2016) επιχειρεί μια ανασκόπηση του πεδίου των Critical Internet Studies, των μελετών δηλαδή εκείνων που ασχολούνται με το Internet από μια αντικαπιταλιστική και

κριτική οπτική. Επισημαίνει ότι πρέπει να εξεταστεί πώς ο καπιταλισμός μετασχηματίζει και μετασχηματίζεται από το Internet, κάτι που οδηγεί στην ανάγκη να επαναπροσανατολιστεί το συγκεκριμένο πεδίο προς μια Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας και Κριτική Θεωρία του Internet. Μια πτυχή αυτής της οπτικής είναι η εξέταση του ρόλου του Internet σε ερωτήματα σχετικά με την ενδυνάμωση, την καταπίεση, τη χειραφέτηση, την αποξένωση και την εκμετάλλευση. Θέματα που οι συμβατικοί τρόποι μελέτης του Internet δεν τα αγγίζουν, καθώς χρησιμοποιούν μια εργαλειακή και τεχνολογική προσέγγιση.

Ο Fischer (2016:181-182) επισημαίνει δύο προσεγγίσεις των παραγωγικών σχέσεων στα μέσα επικοινωνίας. Καταρχάς, εστιάζοντας στην ιδιοκτησία των μέσων επικοινωνίας, μπορούμε να τα θεωρήσουμε μέσα παραγωγής. Όπως είδαμε παραπάνω, η ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής στην πρώιμη μαρξική θεωρία μεταφράζεται σε οικονομική εξουσία η οποία, καθώς το φιλελεύθερο κράτος δεν είναι τίποτα παραπάνω από όργανο της άρχουσας τάξης, αντιστοιχεί άμεσα σε πολιτική εξουσία. Αλλά και στο μεταγενέστερο, πιο εμπειρικό έργο του Μαρξ, όπου το κράτος παρουσιάζεται σχετικά αυτόνομο, είναι και πάλι τα ταξικά συμφέροντα τα οποία εκπροσωπούνται στο πολιτικό επίπεδο και καθορίζουν πώς θα χρησιμοποιηθεί η κρατική εξουσία, συνδέοντας έτσι και πάλι την οικονομική με την πολιτική εξουσία. Τέλος, στο ύστερο έργο του Μαρξ, το κράτος δεν είναι παρά μέρος του εποικοδομήματος, ένα επιφανόμενο της οικονομικής λογικής του καπιταλιστικού συστήματος και η πολιτική εξουσία δεν έχει σημασία (Nash, 2010:5).

Όμως ήδη από το 1981 ο Dallas Smythe (Fischer 2016:181-183) είχε επισημάνει την εμπορευματοποίηση του κοινού, το γεγονός δηλαδή πως αυτό που συμβαίνει στα μέσα μαζικής ενημέρωσης δεν είναι μόνο η κατανάλωση περιεχομένου από το κοινό, αλλά και η πώληση της προσοχής του κοινού προς τους διαφημιστές. Το κοινό μετατρέπεται έτσι το ίδιο σε εμπόρευμα. Παράλληλα, η ίδια η διαδικασία παρακολούθησης περιεχομένου και διαφημίσεων μπορεί να ιδωθεί ως εργασία, καθώς το κοινό μέσω αυτής «πουλάει» εμπορεύματα στον εαυτό του.

Αν αυτή η οπτική της παρακολούθησης του προγράμματος των παραδοσιακών μέσων ως εργασίας χρειάζεται λίγη φαντασία για να γίνει κατανοητή, τα πράγματα είναι πιο απλά στην περίπτωση των ΜΚΔ. Ο Fischer επισημαίνει το γεγονός ότι τα ΜΚΔ χαρακτηρίζονται από υψηλό επίπεδο συμμετοχής, δημιουργία περιεχομένου από τους χρήστες και τη δυνατότητα επιλογής πολλαπλών τύπων επικοινωνίας - ένας προς έναν, ένας προς πολλούς και

πολλοί προς πολλούς - το είδος δηλαδή της επικοινωνίας που ο Castells ονομάζει "mass self-communication"¹⁶ (Castells 2013:55). Το περιεχόμενο που δημιουργούν οι χρήστες στα ΜΚΔ είναι ουσιαστικά το μόνο περιεχόμενο των ΜΚΔ. Και μόνο η παρουσία των χρηστών στα ΜΚΔ είναι απλήρωτη εργασία από την οποία οι ιδιοκτήτες τους εξάγουν υπεραξία. Κάτι που δεν ισχύει μόνο για τα ΜΚΔ, αλλά και για τα υπόλοιπα άυλα σημεία διεπαφής που παραθέσαμε παραπάνω. Κάθε αναζήτηση σε μια μηχανή αναζήτησης αποθηκεύεται για τη δημιουργία συνόλων δεδομένων τα οποία μπορούν να αναλυθούν και να χρησιμοποιηθούν για την εξαγωγή υπεραξίας με πολλούς τρόπους που δεν θα αναλύσουμε εδώ. Η χρήση ενός εμπορικού λειτουργικού συστήματος μπορεί να συνεπάγεται επίσης την αποστολή δεδομένων προς την κατασκευάστρια εταιρεία, τυπικά με τη συναίνεση του χρήστη, υπό μορφή δεδομένων τηλεμετρίας και με δεδηλωμένο τουλάχιστον σκοπό τη βελτιστοποίηση του συστήματος¹⁷. Ακόμα και μια απλή επίσκεψη σε έναν ιστότοπο δημιουργεί δεδομένα τα οποία μπορούν να αποθηκευτούν, να αναλυθούν και να χρησιμοποιηθούν για την εξαγωγή υπεραξίας.

Τα άυλα σημεία διεπαφής είναι λοιπόν μέσα παραγωγής και εξαγωγής υπεραξίας από τους χρήστες τους, μετατρέποντας σε χρόνο εργασίας και τελικά σε εμπόρευμα (Ekman 2016:105-106) τον ελεύθερο χρόνο που ο χρήστης αφιερώνει σε αυτά. Είναι ακόμα μέσα παραγωγής και με την τυπική έννοια: ένας προγραμματιστής, αλλά και ένας οποιοσδήποτε εργαζόμενος στο οικονομικό σύστημα που ο Boutang ονομάζει «γνωσιακό καπιταλισμό» (Boutang 2011:57), θα χρησιμοποιήσει τουλάχιστον ένα λειτουργικό σύστημα για την εργασία του, αλλά και μηχανές αναζήτησης και ΜΚΔ. Αφού λοιπόν τα άυλα σημεία διεπαφής είναι μέσα παραγωγής, και η ιδιοκτησία τους αποτελεί μια μορφή πολιτικής εξουσίας.

3.3 Η αυτονομία.

Ο Καστοριάδης (2014:61-64) ορίζει ως αυτόνομο άτομο αυτό που δίνει τους νόμους στον εαυτό του, το άτομο δηλαδή που αμφισβητεί και δεν αποδέχεται καμία αυθεντία. Η ατομική αυτονομία είναι το αναγκαίο παρακολούθημα της συλλογικής, της πολιτικής δηλαδή αυτονομίας. Για τον Καστοριάδη όλες οι ανθρώπινες κοινωνίες δημιουργήθηκαν υπό καθεστώς ετερονομίας. Παρόλο δηλαδή που οι ίδιες δημιούργησαν τους θεσμούς τους, ενσωματώνουν σε αυτούς την ιδέα ότι αυτοί δεν είναι δικό τους δημιούργημα αλλά δημιουργήθη-

¹⁶ Ένας όρος που δεν θα αποπειραθούμε να μεταφράσουμε, καθώς η λέξη προς λέξη μετάφραση «μαζική αυτο-επικοινωνία» είναι μάλλον αδόκιμη και δεν μεταφέρει το πλήρες περιεχόμενο του όρου.

¹⁷ Λεπτομέρειες για αυτό το θέμα μπορούν να βρεθούν με την αναζήτηση του όρου "windows telemetry". Ενδεικτικό άρθρο: <http://www.zdnet.com/article/windows-10-telemetry-secrets/>

καν από κάτι άλλο, όχι ανθρώπινο — προγόνους, ήρωες, θεούς — και συνεπώς είναι μη αμφισβητήσιμοι και δεν μπορούν να αλλάξουν. Στην ΠΚτΔ, πέρα από τους παραδοσιακούς κοινωνικούς θεσμούς, αναπόσπαστο μέρος της είναι εξ' ορισμού οι θεσμοί που αναδύονται μέσα από την κυριαρχία της ψηφιακής τεχνολογίας. Ο Giddens (2001:106) επισημαίνει τη σύνδεση των νεωτερικών θεσμών με τους μηχανισμούς εμπιστοσύνης σε αφηρημένα συστήματα και ιδιαίτερα σε ειδικευμένα συστήματα. Επισημαίνει επίσης (Giddens 2001:74) το γεγονός ότι ορισμένα άτομα ή ομάδες ιδιοποιούνται την εξειδικευμένη γνώση πιο εύκολα από άλλες, κάτι που ονομάζει «διαφορική εξουσία» — μια μορφή εξουσίας αποκλεισμού, ένας όρος που συγκλίνει νοηματικά με την εξουσία δικτύωσης που είδαμε παραπάνω. Για ένα μη εξειδικευμένο άτομο, το οποίο συμμετέχοντας στην ΠΚτΔ αναγκαστικά εμπλέκεται σε σχέση εμπιστοσύνης με τα εξειδικευμένα συστήματα που ονομάζουμε σημεία διεπαφής, τα συστήματα αυτά εκπροσωπούν μια αυθεντία την οποία δεν μπορεί να αμφισβητήσει. Η «αφάνταστη πολυπλοκότητα» που κρύβεται πίσω από την οθόνη του κινητού, όσο κι αν είναι δημιουργημένη από ανθρώπους, λειτουργεί ως ένας εξωκοινωνικός θεσμός, υπονομεύοντας έτσι την αυτονομία της κοινότητας, την αναστοχαστική δηλαδή σχέση της κοινωνίας με τον εαυτό της η οποία θα της επέτρεπε να μην αποξενώνεται από τη δημιουργική της δύναμη σύμφωνα με τον Καστοριάδη (Λατούς 2014:19-20).

Με αυτήν την έννοια, η τεχνολογία δεν είναι αξιακά ουδέτερη: μπορούμε να επιλέξουμε τον κατασκευαστή του κινητού ή τη χρήση του ενός ή του άλλου λειτουργικού συστήματος, όμως δεν υπάρχει η δυνατότητα επιλογής μιας διαφορετικής τεχνικής ως σύνολο, παρά μόνο επιλογή ανάμεσα στις τεχνολογικές δυνατότητες του τεχνολογικού φάσματος της εποχής μας (Καστοριάδης 1991:285). Η τεχνική κάθε κοινωνίας είναι αδιαχώριστη από το οικονομικό και κοινωνικό σύνολο: για τον Καστοριάδη, δεν μπορεί να υπάρξει καπιταλιστική οικονομία χωρίς καπιταλιστική τεχνική, αλλά και η καπιταλιστική τεχνική δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς καπιταλιστική οικονομία (Καστοριάδης 1991:288).

4. Συμπεράσματα

Στις 29 Ιανουαρίου 2018 κυκλοφόρησε η είδηση ότι η αμερικανική εταιρεία κινητής τηλεφωνίας Verizon δε θα εμπορεύεται κινητά τηλέφωνα της κινέζικης εταιρείας Huawei, όπως είχε ανακοινώσει νωρίτερα και μια άλλη αμερικανική εταιρεία, η AT&T. Όπως αναφέρεται στο σχετικό άρθρο, οι αποφάσεις και των δύο εταιρειών είναι αποτέλεσμα της πίεσης που τους ασκήθηκε από την κυβέρνηση των Η.Π.Α. υπό τον φόβο ότι οι συγκεκριμένες κατα-

σκευές θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τη διενέργεια κατασκοπίας¹⁸. Το κατά πόσο οι συγκεκριμένες ανησυχίες έχουν πραγματική βάση, αποτελούν έκφραση εμπορικής πολιτικής ή εντάσσονται στο πεδίο της παρανοϊκής συνωμοσιολογίας δεν είναι κάτι που θα μας απασχολήσει εδώ. Η είδηση όμως είναι μια έκφραση της σημασίας που έχει αποκτήσει το συγκεκριμένο υλικό σημείο διεπαφής, το κινητό τηλέφωνο, καθώς η πολυπλοκότητα των εξειδικευμένων συστημάτων μεταφέρεται πιο κοντά στον χρήστη.

Την εποχή της ενσύρματης αναλογικής τηλεφωνίας, η υποκλοπή μιας συνομιλίας από τη συσκευή του χρήστη (χωρίς δηλαδή πρόσβαση στην υποδομή) απαιτούσε την τοποθέτηση «κοριού» στη συσκευή, ή επέμβαση στην καλωδίωση του συνδρομητή (ενίοτε και με φυσική παρουσία), πρακτικές που ήταν πολύ εύκολο να γίνουν αντιληπτές ακόμα και χωρίς εξειδικευμένες γνώσεις. Στην περίπτωση μιας συσκευής τόσο περίπλοκης όσο το κινητό τηλέφωνο, ο «κοριός» μπορεί να βρίσκεται ενσωματωμένος στον σχεδιασμό του υλικού της συσκευής ή στο λογισμικό της, με τρόπους που καθιστούν αδύνατο τον εντοπισμό του χωρίς εξειδικευμένη γνώση και ειδικό εξοπλισμό. Οι μηχανισμοί επιτήρησης βέβαια δεν είναι δημιούργημα της ψηφιακής τεχνολογίας, ούτε εμφανίστηκαν πρώτη φορά στην ΠΚτΔ. Η ψηφιακή τεχνολογία και η πολυπλοκότητα που αυτή συνεπάγεται αναβαθμίζει όμως τη σημασία των σημείων διεπαφής σε σχέση με τις παλαιότερες τεχνολογίες.

Από μια επισκόπηση των δραστηριοτήτων των μεγάλων διεθνικών εταιρειών που έχουν σχέση με την πληροφορική προκύπτουν επίσης κάποια ενδιαφέροντα συμπεράσματα: παρατηρούμε μια τάση συγκέντρωσης των δραστηριοτήτων που αφορούν τα σημεία διεπαφής. Οι δραστηριότητες της εταιρείας Microsoft περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων λειτουργικά συστήματα (παντός είδους), browser, κινητά τηλέφωνα¹⁹, δωρεάν ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και μηχανή αναζήτησης. Η εταιρεία Google δραστηριοποιείται στους ίδιους τομείς με ιδιαίτερη επίδραση τόσο στον τομέα των μηχανών αναζήτησης (με το όνομα της πρωτοποριακής μηχανής αναζήτησης που κατασκεύασε να μετατρέπεται σε ρήμα²⁰), όσο και στον τομέα των κινητών τηλεφώνων με την κυριαρχία του λειτουργικού Android για κινητά τηλέφωνα. Επιπλέον παίζει σημαντικό ρόλο στο πεδίο των ΜΚΔ με το YouTube αλλά και το ΜΚΔ Google+. Παρόμοια συγκέντρωση παρατηρούμε και στην περίπτωση της εταιρείας Apple, με έμφαση στην υλική και καταναλωτική πλευρά μέσω της ανάδειξης προϊόντων όπως το iPhone σε

18 <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-01-30/verizon-is-said-to-drop-plans-to-sell-phones-from-china-s-huawei> (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

19 Μετά την εξαγορά του τμήματος κινητής τηλεφωνίας της Nokia: <https://www.theverge.com/2013/9/2/4688530/microsoft-buys-nokias-devices-and-services-unit-unites-windows-phone> (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

20 <https://en.oxforddictionaries.com/definition/google> (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

status symbol, χωρίς όμως να παραμελεί τον χώρο του λογισμικού καθώς είναι δημιουργός λογισμικού όπως λειτουργικών συστημάτων και browser.

Ο κατάλογος των εταιρειών που δραστηριοποιούνται σε αυτούς τους τομείς δεν περιορίζεται εδώ. Εταιρείες όπως η Facebook (οι δραστηριότητες της οποίας περιλαμβάνουν το ομώνυμο ΜΚΔ) ή η Samsung η οποία κατασκευάζει (και) κινητά τηλέφωνα βρίσκονται στην ίδια κατηγορία από πλευράς οικονομικών μεγεθών. Αυτό που θέλουμε να τονίσουμε εδώ όμως είναι ο συνδυασμός μεγάλου οικονομικού μεγέθους με τον έλεγχο ενός μεγάλου τμήματος των σημείων διεπαφής. Την ανάδυση δηλαδή πόλων εξουσίας οι οποίοι δεν υπήρχαν πριν την έλευση της ψηφιακής τεχνολογίας και οι οποίοι συγκεντρώνουν μορφές εξουσίας τόσο παραδοσιακού καπιταλιστικού τύπου μέσω της ιδιοκτησίας μέσων παραγωγής (όσο και αν αυτά διαφέρουν από τα μέσα παραγωγής παλαιότερων εποχών), όσο και εξουσία νέου τύπου μέσω του ελέγχου νέων μέσων μαζικής ενημέρωσης και επικοινωνίας τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της νέας μορφής κοινωνικής οργάνωσης που περιγράφουν, ο καθένας με τον τρόπο του, τόσο ο Giddens όσο και ο Castells.

Αυτή η συγκέντρωση εξουσίας, ως αποτέλεσμα της συνύφανσης της ψηφιακής τεχνολογίας στον ιστό της σύγχρονης κοινωνίας, από μία άποψη υπονομεύει τις προσπάθειες για μια πιο δημοκρατική, αυτόνομη κοινωνία, καθώς, από μια οπτική όπως του Καστοριάδη, αποτελεί έναν εξωκοινωνικό θεσμό. Ο ίδιος επισημαίνει ότι θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για ελευθερία επιλογής στο θέμα της τεχνικής μόνο αν μια κοινωνία έθετε στον εαυτό της το ζήτημα του συνειδητού μετασχηματισμού της τεχνολογίας της μέσα από μια ολική, πρωτόγνωρη στην Ιστορία επανάσταση (Καστοριάδης 1991:285). Από μια πιο αισιόδοξη οπτική, ο Castells θεωρεί ότι η εξουσία είναι διάχυτη στις σχέσεις εξουσίας που δομούν την ΠΚτΔ και επισημαίνει το δυναμικό χειραφέτησης που περιλαμβάνεται στο Internet, καθώς αυτό δίνει τη δυνατότητα σε πολύ περισσότερους ανθρώπους να επιδράσουν στη δικτυωμένη εξουσία ξεκινώντας από τους εαυτούς τους ως κόμβους που δομούν το δίκτυο, με εργαλείο την κριτική σκέψη (Castells 2013:431-432).

Οι προσπάθειες να αντιστραφεί αυτή η τάση για συγκέντρωση εξουσίας στην ΠΚτΔ είναι υπαρκτές και χρησιμοποιούν την ίδια την τεχνολογία. Το κίνημα του Ελεύθερου Λογισμικού²¹ έχει ως στόχο τη δημιουργία λογισμικού (λειτουργικών συστημάτων, browsers, δηλαδή σημείων διεπαφής) το οποίο θα είναι απαλλαγμένο από τον έλεγχο των μεγάλων εται-

21 Για περισσότερες πληροφορίες: <https://www.fsf.org>.

ρειών. μια ιδέα που έχει επεκταθεί και στο πεδίο του υλικού²². Στον χώρο των ΜΚΔ, υπάρχουν προσπάθειες για τη δημιουργία αποκεντρωμένων ΜΚΔ τα οποία θα λειτουργούν με τη λογική των ομότιμων κόμβων (peer-to-peer), ώστε ο όγκος των δεδομένων που περιέχουν να μη βρίσκεται υπό τον έλεγχο ενός και μόνο οργανισμού²³. Το ερώτημα που προκύπτει σε αυτές τις περιπτώσεις είναι κατά πόσο είναι εφικτή η οποιαδήποτε επίδραση αυτών των προσπαθειών στον τρόπο που λειτουργούν οι σύγχρονες κοινωνίες, αν δηλαδή είναι εφικτή η αποδυνάμωση της συγκεντρωμένης εξουσίας μέσα στο υπάρχον κοινωνικό πλαίσιο χρησιμοποιώντας την τεχνική που το ίδιο έχει δημιουργήσει ή είναι απαραίτητη μια συνολική, επαναστατική αλλαγή της κοινωνικής και πολιτισμικής δομής, άρα και του υπάρχοντος τεχνολογικού πλαισίου όπως προτείνει ο Καστοριάδης.

Από όποια πλευρά και να εξετάσουμε το θέμα των σημείων διεπαφής, το συμπέρασμα σύμφωνα με τα παραπάνω είναι ότι, είτε ως τυπικά μέσα παραγωγής, είτε ως εκφάνσεις των δικτύων της ΠΚτΔ, είτε ως πλευρές ενός εξωκοινωνικού θεσμού που υπονομεύει την ατομική και κοινωνική αυτονομία, τα σημεία διεπαφής αποτελούν σημεία συμπύκνωσης εξουσίας.

²² <https://www.oshwa.org/>

²³ Ένα από αυτά είναι το έργο Diaspora: <https://diasporafoundation.org/>

Βιβλιογραφία

- Καστοριάδης, Κ., 1991, *Τα σταυροδρόμια του λαβυρίνθου*, μτφρ. Ζ. Σαρίκας, ύψιλον/βιβλία, χ.τ.ε.
- Καστοριάδης, Κ., 2014, «Για την αυτονομία στην πολιτική. Το ιδιωτικοποιημένο άτομο» στο Λατούς Σ., *Κορνήλιος Καστοριάδης Ριζοσπαστική Αυτονομία*, μτφρ. Θ. Δρίτσας-Κ. Σπαθαράκης, Οι εκδόσεις των συναδέλφων, Αθήνα, σ. 61-68.
- Λατούς Σ., 2014, *Κορνήλιος Καστοριάδης Ριζοσπαστική Αυτονομία*, μτφρ. Θ. Δρίτσας-Κ. Σπαθαράκης, Οι εκδόσεις των συναδέλφων, Αθήνα.
- Boutang, Y-M., 2011, *Cognitive Capitalism*, Polity, Cambridge/Malden.
- Castells, M., 2013, *Communication Power*, Oxford University Press, Oxford.
- Ekman, m., 2016, "The Relevance of Marx's Theory of Primitive Accumulation for Media and Communication Research" στο Fuchs C., Mosco V., (επιμ.), *Marx in the Age of Digital Capitalism*, Brill, Leiden, σ. 105-132.
- Fischer, E., 2016, "How Less Alienation Creates More Exploitation? Audience Labour on Social Network Sites" στο Fuchs C., Mosco V., (επιμ.), *Marx in the Age of Digital Capitalism*, Brill, Leiden, σ. 180-203.
- Fuchs C., 2016, "Towards Marxian Internet Studies" στο Fuchs C., Mosco V., (επιμ.), *Marx in the Age of Digital Capitalism*, Brill, Leiden, σ. 22-67.
- Gibson, W., 1989, *Νευρομάντης*, μτφρ. Δ. Σταματιάδης, Aquarius, Αθήνα.
- Giddens A. (2001), *Οι Συνέπειες της Νεωτερικότητας*, μτφρ. Γ. Μερτίκας, Αθήνα: εκδ. Κριτική.
- GSMA Association (2017), *The Mobile Economy* (<https://www.gsma.com/mobileeconomy/>, ανακτήθηκε Ιανουάριο 2018).
- Nash, K., 2010, *Globalization, Politics, and Power (Second Edition)*, Wiley-Blackwell.
- Newman, N., Fletcher, R., Kalogeropoulos, A., Levy, D., Nielsen R. K., (2018) *Reuters Institute Digital News Report*, <http://www.digitalnewsreport.org/> (ανακτήθηκε Ιανουάριο 2018).
- Sklair, Leslie. (2016). *The Transnational Capitalist Class*. 1-4. 10.1007/978-3-319-31816-5_2761-1.